

**Biblioteca ASTRA,
Corpul B**

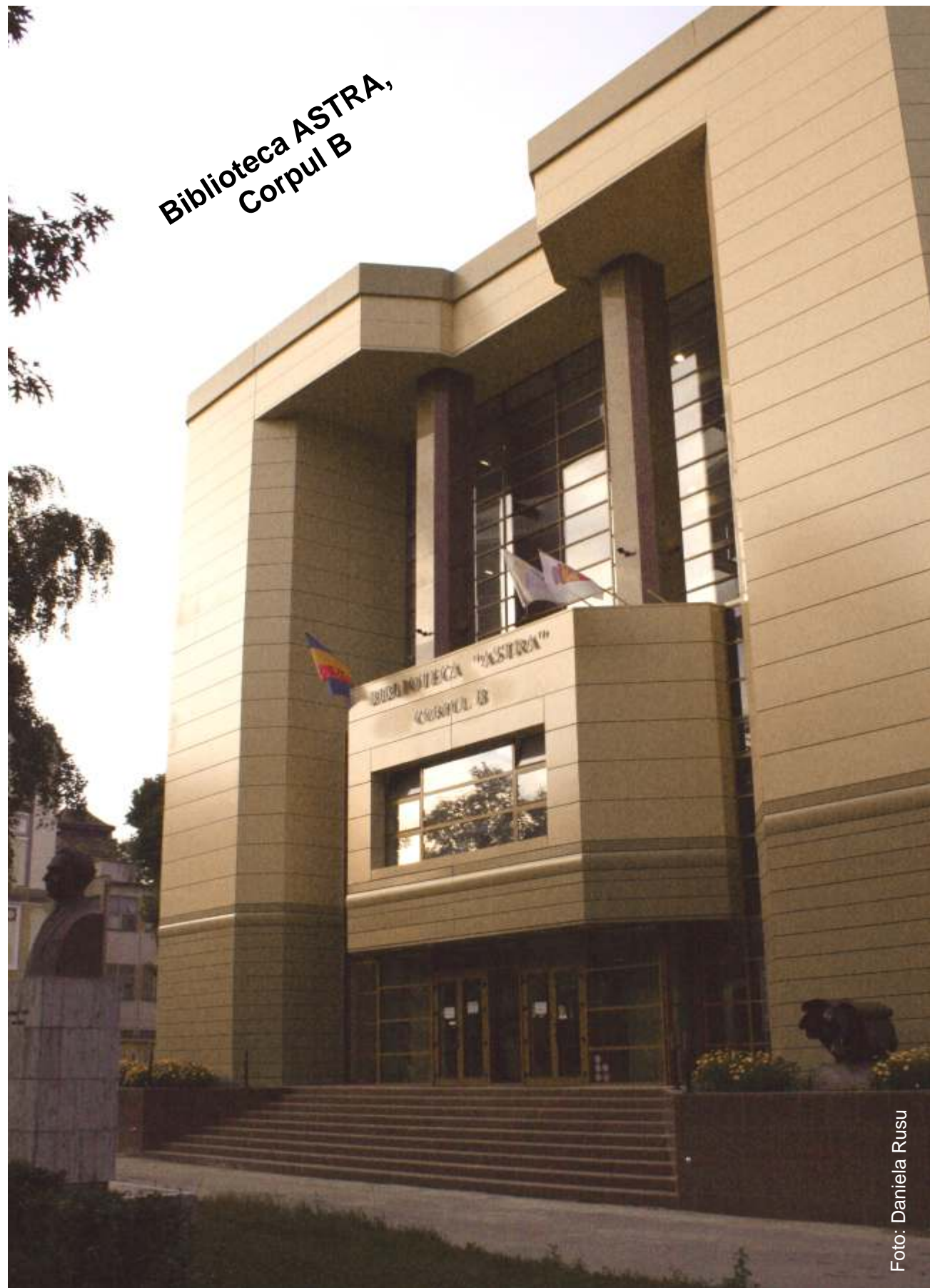
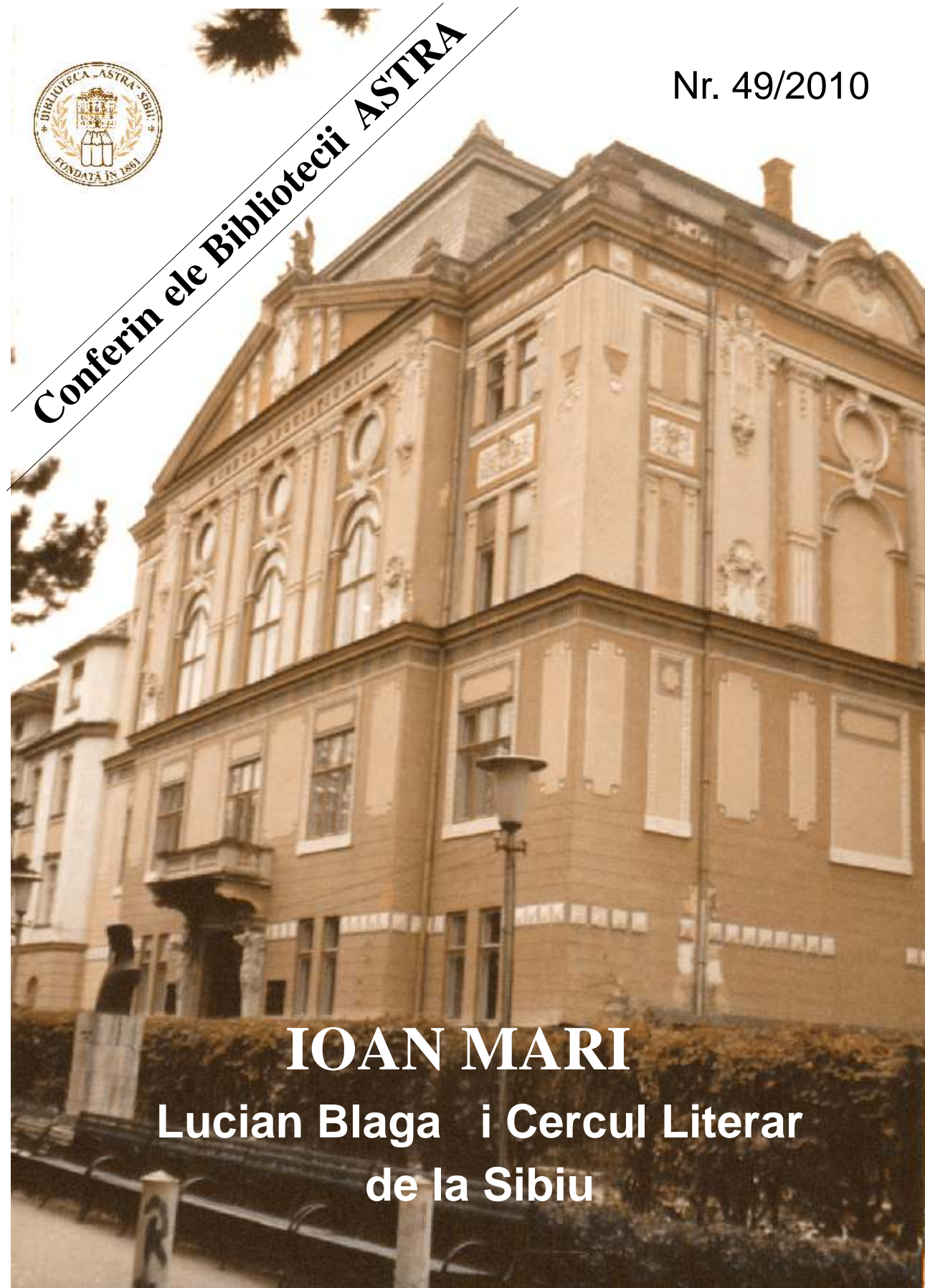

Foto: Daniela Rusu

Conferințele Bibliotecii ASTRA

Nr. 49/2010

IOAN MARI
Lucian Blaga și Cercul Literar
de la Sibiu

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ ASTRA SIBIU

Conferințe restituite:

Ioan MARIȘ:

Lucian Blaga și Cercul Literar de la Sibiu

Coordonatorul colecției: Onuc **Nemeș-Vintilă**
Grafică copertă: Daniela **Rusu**
Editor: Ioana **Butnaru**
Lucrare realizată la tipografia Bibliotecii ASTRA
Tiraj: 15 exemplare

*Versiunea în format electronic a conferinței se află la Biblioteca ASTRA,
Compartimentul Colecții Speciale*

CONSILIUL JUDEȚEAN SIBIU
BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ ASTRA SIBIU

Str. G. Barițiu, nr. 5-7, cod 550178
Sibiu, ROMÂNIA
Tel.: +40 269 210551, +40 369 561731, fax: +40 269 215775
Web: <http://www.bjastrasibiu.ro>, e-mail: bjastrasibiu@yahoo.com

ISSN: 1843 - 4754

Curriculum vitae

Ioan Mariș s-a născut la 25 iulie 1941 în Cuhea (Maramureș). A absolvit Facultatea de Filologie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, în anul 1964.

Doctor în filologie (1997) cu teza *Expresionismul blagian în poezie și teatru*. A fost titularul disciplinelor *Teoria Literaturii și Estetica* din cadrul Facultății de Litere și Arte a Universității „Lucian Blaga” Sibiu până în 2008 și Redactor I ½ la revista „Transilvania” în perioada 2000-2007.

Cărți publicate:

Prolegomene blagiene, Editura Universității „Lucian Blaga” Sibiu, 1997.

Lucian Blaga. Clasicizarea expresionismului românesc, Editura Imago, Sibiu, 1998.

Lectura și cultura, Editura Saeculum, Sibiu, 1998.

Curs de Teoria literaturii, Editura Universității „Lucian Blaga” Sibiu, 2002.

Expresionismul blagian între tradiție și modernitate, Editura Imago, Sibiu, 2002.

Lectura și receptare, Editura Universității „Lucian Blaga”, Sibiu, 2003.

Ochiul și cuvântul – Eseuri de artă plastică, Editura Limes, Cluj, 2009.

Despre cărțile autorului au scris Nicolae Balota: „Ioan Mariș este unul dintre cei mai de seamă exegeți actuali ai operei lui Lucian Blaga. Cele mai importante lucrări ale sale (volumele: *Prolegomene blagiene* – 1997; *Lucian Blaga. Clasicizarea expresionismului românesc* – 1998; *Expresionismul blagian între tradiție și modernitate* 2002, aduc nu numai noi lumini în interpretarea acestei opere,

ci contribuie esențial la situarea ei valorică în contextul literar al epocii” (citată din referatul de recomandare pentru primirea în Uniunea Scriitorilor).

Diana Câmpan: “*Clasicizarea expresionismului românesc* Sibiu, Ed. Imago, 1998, pornește de la generoasa premisă ca prin autorul *Nebănuitelor trepte* s-au produs mutații estetice care converg spre un expresionism autohton „de factură mitică și metafizică” apărut în Revista Steaua, august 1998.

Andra Bruciu: „Necesară și ilustrativă pentru tentativa de resuscitare a „dogmei” creatoare blagiene și de particularizare a expresionismului în spațiul modelator al simbolisticii mitice autohtone, lucrarea impresionează prin structura omogenă și calitatea analizei de text. Ea are șansa de a fi unul din studiile care au reușit să ne convingă că la niciun alt creator român istoria eului artistic nu este mai adânc ancorată în acele esențe universale (absolutul, cosmicul, ilimitatul), ce corespund, în dogma anonimatului metafizic, epistemei artei noului stil”. Apărut în Jurnalul Literar.

Au mai scris despre cărțile autorului Titu Popescu, Ion Ittu, Daniel Deleanu, Stelian Busuioc etc.

Comentariile la cele două cărți despre Lucian Blaga au apărut în revistele literare Jurnalul Literar, Steaua, Dialog (Copenhaga), Rostirea românească, Astra, Tribuna Sibiului etc.

Autorul a colaborat cu numeroase reviste de specialitate cum ar fi Astra, Vatra, Transilvania, Tribuna Sibiului etc.

Premii: premiul Uniunii Scriitorilor, Asociația Scriitorilor Brașov pe anul 2000; premiul pentru critică al revistei „Transilvania”, 2002; premiul special „Liviu Petrescu” al Societății Culturale „Lucian Blaga” Cluj 2004.

Din această serie au apărut conferințele:

Octavian Paler	<i>Autoportret într-o oglindă spartă</i> (nr. 1)
Constantin Noica	<i>Eminescu – omul deplin al culturii românești</i> (nr. 2)
Horia Bernea	<i>Evocat de: Andrei Pleșu, Sabin Adrian Luca, Ion Onuc Nemeș</i> (nr. 3)
Rodica Braga	<i>Anul 2000. Simple exerciții de sinceritate</i> (nr. 4)
Mircea Braga	<i>Întoarcerea ex- librisului</i> (nr. 5)
Ion Agârbiceanu	<i>Către un nou ideal – 1931-</i> (nr. 6)
Ion Agârbiceanu	<i>Necesitatea din care a răsărit <<ASTRA>></i> (nr. 7)
Inaugurarea Bibliotecii ASTRA, Corpul B, 1 ianuarie 2007	(nr. 8)
Pr. acad. Mircea Păcurariu	<i>– Mitropolitul Andrei Șaguna – 200 de ani de la naștere</i> (nr. 9)
Ioan Lupaș	<i>Viața și activitatea lui Gheorghe Barițiu</i> (nr. 10)
Victor V. Grecu	<i>Dreptul limbii</i> (nr. 11)
Antonie Plămădeală	<i>A plecat și Constantin Noica</i> (nr. 12)
Giovanni Ruggeri	<i>Muzeul de Icoane pe Sticlă din Sibiel</i> (nr. 13)
Dorli Blaga	<i>În ciuda vremurilor de atunci, viața lui Blaga la Sibiu a fost frumoasă și luminoasă</i> (nr. 14)
Octavian Goga	<i>La groapa lui Șaguna</i> (nr. 15)
George Banu	<i>Actorul european</i> (nr. 16)
Rita Amedick	<i>Podoabe pentru o sfântă a săracilor</i> (nr. 17)
Basarab Nicolescu	<i>Întrebări esențiale despre univers</i> (nr. 18)
Vasile Goldiș	<i>La mutarea bustului lui G. Barițiu în fața Muzeului Asociațiunii</i> (nr. 19)
Eugen Simion	<i>Constantin Noica – arhitectura ființei</i> (nr. 20)
Jan Urban Jarnik	<i>Un prieten sincer al poporului nostru</i> (nr. 21)
Al. Dima	<i>George Coșbuc în Sibiu</i> (nr. 22)
Octavian Goga	<i>Țăranul în literatura noastră poetică</i> (nr. 23)

Răzvan Codrescu	<i>Doctorul Nicolae C. Paulescu sau Știința lui Scio Deum esse</i> (nr. 24)
Victor V. Grecu	<i>Identitate. Unitate. Integrare – în spectrul globalizării</i> (nr. 25)
Remus Rizescu	<i>Compozitorul slovac Jan Levoslav Bella și Sibiul</i> (nr. 26)
Teodor Ardelean	<i>Limba înainte de toate și în toate</i> (nr. 27)
Andrei Șaguna	<i>Românii s-au zbatut mai mult pentru limbă decât pentru viață</i> (nr. 28)
Andrei Bârseanu	<i>Asociațiunea nu va face literatură și știință, ci numai va sprijini literatura și știința</i> (nr. 29)
Iuliu Moldovan	<i>Problema Munților Apuseni</i> (nr. 30)
Ion Duma	<i>Eminescu și românii din Ungaria</i> (nr. 31)
Vasile Ladislau Pop	<i>„Luptele politice nu numai că ne-au răpit timpul, dar au înstrăinat frați de către frați”</i> (nr. 32)
Vasile Ladislau Pop	<i>“Numai lumina, numai cultura ne poate mântui: cultura și lumina trebuie să ne dea putere în brațe, ca să ne știm apăra viața, și minte și înțelepciune spre a ne ști conserva și înmulți cele trebuincioase întru susținerea vieții”</i> (nr. 33)
Vasile Ladislau Pop	<i>«(...)În loc de a trage unii într-o parte, alții în alta, în loc de a lucra unii spre stricarea și slăbirea altora ca să ne ridicam persoanele noastre (...)»</i> (nr. 34)
Sebastian Stanca	<i>Pastelele lui Alecsandri</i> (nr. 35)
Andrei Bârseanu	<i>„Oamenii mari se cunosc după seriozitatea cu care tratează chiar și lucrurile mici”</i> (nr. 36)
Andrei Șaguna	<i>„Suntem fiii unei patrii umane, culte și constituționale”</i> (nr. 37)
George Barițiu, Iacob Bologa	<i>“Nici unu poporu care nu cultiva artile si industri'a, nu are dreptu a se numerá intre poporale civilisate”</i> (nr. 38)
Acad. Radu P. Voinea	<i>Asociațiunea a avut un rol important în realizarea unității spirituale și naționale a tuturor românilor</i> (nr. 39)

- Vasile Ladislau Pop** *„Asociațiunea nutrește și conservă spiritul național, cultivă și conservă limba și prin aceasta existența națională”* (nr. 40)
- Iacob Bologa,
dr. D. P. Barcianu
Iacob Bologa** *Înființarea unei școli române de fete în Sibiu* (nr. 41)
- Iacob Bologa,
dr. D. P. Barcianu
Iacob Bologa** *Numai dezvoltarea facultăților spirituale, numai luminarea minții, numai cultura cea adevărată, norocesc, fericesc pe om, va noroci și va fericii pe poporul român* (nr. 42)
- Iacob Bologa,
dr. D. P. Barcianu
Iacob Bologa** *Asociațiunea pentru înaintarea în cultură a femeii române* (nr. 43)
- Iacob Bologa** *Poporul român singur prin cultură poate să se înalțe la acea vază și demnitate care l-ar putea mântui de nenumăratele rele ce-l apasă* (nr. 44)
- Iacob Bologa** *Asociațiunea este de nespun folos nu numai pentru români ci și pentru popoarele conlocuitoare* (nr. 45)
- George Barițiu** *Raport general asupra stării Asociațiunii, 1889* (nr. 46)
- Antonie Plămădeală
Iacob Bologa** *Darul Asociațiunii către poporul român* (nr. 47)
- Ioan Mariș** *Acum toate școlile de toate categoriile, mici și mari, ne stau deschise și nouă, românilor* (nr. 48)
- Ioan Mariș** *Lucian Blaga și Cercul Literar de la Sibiu* (nr. 49)

IOAN MARIȘ
n. 1941

Ioan MARIȘ

LUCIAN BLAGA ȘI CERCUL LITERAR DE LA SIBIU*

Anul 1940, marcând tragic istoria României prin Dictatul de la Viena, aduce Universitatea din Cluj în refugiu la Sibiu. Facultatea de Litere și Filosofie venea și cu marii ei profesori: Lucian Blaga, D. D. Roșca, Liviu Rusu, H. Jacquier, Ștefan Bezdechi etc.

În burgul cu amintirile gotice ale Reformei, în Heidelbergul inițierii intelectuale a cerchiștilor, poetul, filosoful, profesorul Lucian Blaga va împlini un program paideic ce va marca o generație de elită – generația cunoscută în istoria literaturii române ca reprezentând Cercului Literar de la Sibiu.

Nucleul Cercului literar s-a format din membrii Cenaclului Studentesc „Octavian Goga”, îndrumat de Lucian Blaga, cenaclu care a funcționat din 1940 până în 1943 –când, la 13 mai, se lansează *Scrisoarea-manifest*, de către Eugen Lovinescu. O idee care încearcă să se acrediteze în ultima vreme este că membrii Cercului literar s-au constituit într-o mișcare de idei în primul rând pentru a se delimita de Profesorul Blaga – care teoretizase matricea stilistică a spațiului miorotic (teorie, zic unii, opusă programului de sincronizare cu

* Conferință susținută la Biblioteca Județeană ASTRA în ziua de 27 ianuarie 2010.

toposurile culturii apusene). Cerchiștii, se susține, s-au desolidarizat „de spațiul mioritic” blagian, intenționând o „transvaluare a criteriilor operative ale culturii române prin reîntoarcerea la tragicul major al perioadei romantice.”¹

„Despărțirea de Blaga” are în primul rând o explicație ce ține de daimonul oricărui creator care accede în planul axiologic prin gesturi de apostazie față de maestru. Dar o „despărțire” nu poate avea loc decât în urma unei întâlniri, și această mare întâlnire a avut loc în cei aproape trei ani de studenție dinaintea apariției Cercului literar. Că viitorii cerchiști nu respingeau filosofia stilului propusă de Blaga și subscriau unei viziuni a metafizicului – crescut în arborele stufos al etnicului – o demonstrează și reacția de respingere a neaderenței profesorului Ghibu la fatalismul mioritic. Peste ani, prin anul 1953, își amintește I. D. Sârbu, Blaga a spus: „ Pentru mine *Miorița* a fost un sublim pretext filosofic după care am botezat spațiul specific universului nostru abisal, inconștient, arhaic (...) M-a atras, mai ales, tragicul cosmic al morții ca formă de întoarcere în liniște și rost (...) Dar gândidu-mă altfel la această mistică baladă, parcă-mi vine să cred, din punct de vedere istoric, că este o profecție, o metaforă de eshatologie valahă, se prezice în ea moartea satului românesc.”²

Afirmația vine să confirme una din obsesiile poetului, dramaturgului, filosofului Blaga – aceea a creării unei culturi tragice

¹ Ștefan Borbely, *Jocurile criticului*, în *România literară*, nr. 8, 1995, pp. 12-13.

² I. D. Sârbu, *Jurnalul unui jurnalist fără jurnal*, vol. I., Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1991, f. 37.

românești. Cultura tragică, pandant al gândirii creatoare blagiene, vine în întâmpinarea programului cerchiștilor, polemizând cu cei ce absolutizau *Weltanschauung*-ul românesc în latura ortodoxistă, ori îl confundau cu geto-dacomania. Blaga susține, cu o convingere a argumentației, un mod de a fi al culturii române, care nu e atât de departe, ba, dimpotrivă, de europenismul euphorinist postulat de I. Negoïtescu. Acesta disociază, ca și Blaga, spenglerian, între cultură și civilizație: „Rolul nostru este de a face să urmeze civilizației de împrumut a românilor o cultură euphorinistă, deci o mare cultură europeană.”¹ Revenind la conceptul de cultură tragică, atât de discutat de Blaga și cerchiști, vom reține că I. Negoïtescu, R. Stanca Șt. Aug. Doinaș gândeau tragicul în termenii filosofului german Volkelt, studiat la seminarele de estetică ale lui Liviu Rusu, dar în propensiunea adusă de hegelianul D. D. Roșca. La Lucian Blaga, estetica tragicului din morfostilistica germană era doar o cataliză, ce urma să precipite o cultură tragică, nutrită din mitosofia românească.

Tinerii cerchiști, mânați și de fronda specifică vârstei, dar mai ales de solida lor cultură datorată în mare parte profesorilor lor, cu deosebire lui Blaga, vor afirma necesitatea ieșirii spiritualității românești din provincialismul semănătoristo-poporanist (pe care îl vor înlocui cu un curent euphorinist ce își găsea matricea și în edificarea unei culturi tragice românești cu iradierii atât în mitologia noastră, cât și în mari zone de cultură din Transilvania: Școala Latinistă Ardeleană, Ion Budai Deleanu, Ion Codru Drăgușanu și, desigur, revelația blagiană).

¹ Ion Negoïtescu, Radu Stanca, *Un roman epistolar*, Ed. Albatros, p. 115.

Relația lui Blaga cu cerchiștii a fost similară aceleia care se va institui între Constantin Noica și discipolii săi, cu deosebire că Blaga, care le ținea cursuri universitare, era mult mai rezervat – adâncit uneori într-o tăcere runică din care nu-l scoteau decât întrebările ce i se adresau atunci când studenții săi doreau confirmarea unor păreri ori lămuriri asupra conceptelor filosofice, culturale de care erudiția blagiană dispunea la nevoie. „Îmi aduc aminte că a observat odată că Doinaș, într-o poezie *Cosmogonie* (...), regăsise fără să știe teoria inginerului Horliger, cunoscută sub denumirea de Weltlislehre.”¹

Blaga avea față de cerchiști o prețuire aparte, fără să-și fi revendicat vreodată un rol de conducător al Cercului, nici măcar de îndrumător direct. Dacă putem vorbi de o influență a lui Blaga asupra cerchiștilor, aceasta trebuie înțeleasă în spiritul paideii grecești. În opinia profesorului H. Jacquier, în casa căruia se țineau ședințele Cercului, Blaga era perceput de cerchiști ca „un maestru de necontestat, un prinț al spiritului, un foarte mare poet și totodată ultimul din marii gnostici”, susținând și că ar fi greșit „să credem că era magistrul lor, dominând peste toate convingerile lor.”

Lucian Blaga era adeptul unei luminate paidei, în genul celei practicate de Socrate și, lucru nu lipsit de importanță, accepta observațiile critice aduse operei sale de către cerchiști. Vom reține doar una din ele, și anume cronică teatrală făcută de I. Negoïtescu în *Revista Cercului* la drama *Arca lui Noe*. Cronicarul îi reproșează dramaturgului

¹ Henri Jacquier, *Babel, mit viu*, ed. îngrijită, prefațată de Mircea Muthu, Ed. Dacia, 1991, p. 221.

Blaga rezolvarea factice a conflictului prin ceea ce el numește „toaca magică”. Lectura dramei e făcută în cheia unei comedii cu implicații metafizice „care dau elevație de ușoară tangență tragică”. I. Negoțescu consideră că Blaga în dramă „ar fi dat actului al III-lea o culoare kleistiană, de acel umor accentuat în chiar arhaicitatea admirabilă a tipurilor sătești”.

În plină edificare a „Catedrei filosofice” și a operei dramatice, perioada sibiană reține și alte gesturi – umori studentești ce-l puneau pe Blaga uneori în încurcătură.

În recentul epistolar, *Traversarea cortinei*, I. D. Sârbu își amintește un mic incident. Tocmai ieșise de sub tipar *Trilogia cunoașterii*, iar câțiva studenți, printre ei și cerchiști, îl abordează pe profesor nu tocmai academic. Iată momentul consemnat în textualizarea sa nudă: „Apare Blaga; cu obrăznicia (și cruzimea) de care numai antropografia dintre generații (citez pe Blaga) e capabilă, unul dintre noi îi spune verde în față: domnule Profesor, tocmai vă comentam volumul; știți ce am constatat? E un sistem, are de toate, teoria cunoașterii, metafizică, estetică, psihologie, istorie, magie, știință etcaetera, dar nu are Ethica. E posibil astăzi un sistem filozofic fără Morală?”¹

Profesorul a pălit și s-a îndepărtat de grupul zgomotos al studenților. Peste ani, mai precis în 1949, când Blaga, împreună cu D. D. Roșca, L. Rusu, I. D. Sârbu, este scos din învățământul universitar de un „marxist” (P. Apostol), are însă o ieșire, lucru extrem de rar la poetul și

¹ I. D. Sîrbu, *Traversarea cortinei*, corespondență cu Ion Negoțescu, Virgil Nemoianu, Mariana Șora, Ed. de Vest, Timișoara, 1994, p. 305.

12..... Conferințele Bibliotecii ASTRA

filosoful „tristeții metafizice”. Acesta peripatetiza cu L. Rusu și I. D. Sârbu pe dealul Feleacului, când, deodată, „cu o furie ce nu i-o cunoșteam, verde la față, mă apucă de rever și îmi strigă în față: „Ce facem, Gary? De astăzi ne scriem Ethica. Asta vom face...”.¹

Lucian Blaga și-a scris Ethica exemplar prin reclusiune, prin neimplicare în proletcult, trăind din modesta slujbă de bibliotecar la Biblioteca Centrală Universitară care astăzi îi poartă numele. Ceilalți cerchiști (mă gândesc la I. D. Sârbu, I. Negoïtescu, N. Balotă) au trecut prin „inițierile” Aiudului, Jilavei, Peripravei etc., făcând experiență „Est-Ethică.”

Relația lui Blaga cu cerchiștii trece dincolo de studenție, cu unii dintre ei devine chiar apropiat omenește – gustând, de pildă, clipele de umor în registrul bufon întreținute de I. D. Sârbu, care-și asumă rolul de „bufon regal”, când poetul și filosoful era atât de trist: „ Eu am fost acel bufon, nu mă jenez să o spun (...) Am avut, așadar, misiunea de a-l face să râdă. Între 1950-1954. M-am achitat săptămânal, zilnic, de această nobilă și înaltă misiune” . Poeta Eta Boeriu, cerchistă și ea, i-a și sugerat lui I. D. Sârbu să scrie o carte cu titlul „Cum și de ce râdem cu Lucian Blaga”.

Un Blaga lumesc, cu umorul său frenetic, ieșea din când în când la suprafață: „dar atunci ucigător: râdea fără să scoată vreun sunet, scuturându-se, dar mut. Ha-ha-ha-ul oricărui râs normal îi lipsea”.² Desigur, Nicolae Balotă are dreptate când afirmă că Blaga avea „son

¹ *Ibidem*, p. 306.

² *Ibidem*, pp. 213-214.

cote porno, dar în felul său”. Această față domestică a filozofului, venită să pună între paranteze, în acele momente, demiurgia sa, îl îndreptățește pe Virgil Nemoianu să vorbească de un Blaga plutonic ce va fi descoperit de un tânăr. Poate niciunul din cerchiști nu s-a apropiat mai mult de omul Blaga ca I. D. Sârbu. Blaga însuși avea față de autorul romanului *Adio, Europa* o slăbiciune aparte, intuind în el acel fond arhaic, sănătos, al românului răsărit din veșnicia satului și ajuns la marea cultură. Pentru autorul epistolarului *Traversarea cortinei*, Blaga era, ca filozof, un poet care a creat fără voia lui „O artă poetică magna.”

Personalitatea lui Lucian Blaga nu se lasă înghesuită în niște canoane. Poetul, filozoful, dramaturgul, omul de cultură care a marcat profund veacul într-o întemeiere ce se deschide spre mileniul al III-lea, avea o sensibilitate mitică („mitologische Apperzeption”), runică. Această sensibilitate interogatoare a misterelor s-a clădit într-un sistem unic ca arhitectură în toată filosofia românească – ceea ce conferă originalitatea acestui sistem fiind metaforizarea conceptelor filozofice.

Legăturile lui Lucian Blaga cu cerchiștii au urmat un curs mai liberal, sustrăgându-se „tiraniei profesoratului”. Urmărind întâlnirile și „despărțirile” de Blaga, revenim la I. Negoïtescu, mintea cea mai aptă teoretizărilor filozofice – literare, autorului programului estetic al Cercului Literar. După ce, în tinerețe, ca student, își „dăscălește” profesorul, amendându-i viziunea dramatică din piesa *Arca lui Noe*, Negoïtescu se va reîntâlni cu Lucian Blaga la Biblioteca Universitară din Cluj, unde amândoi erau bibliotecari. La început, consemnează Ion Negoïtescu într-o scrisoare către Radu Stanca, relațiile erau neutre.

14..... Conferințele Bibliotecii ASTRA

Timpul malefic al expansiunii proletcultului lăsase urme, umplând spațiile fertilelor întâlniri de altădată cu suspiciune, frică etc. Negoïtescu îl găsește pe Blaga mai abstras ca oricând din real, preocupat doar de destinul operei sale, de genialitatea sa. Treptat, între cei doi se produce o apropiere pe care autorul *Străjii dragonilor* o etichetează cu o conotație autoironică: „Din ce în ce mai mult, Blaga crede că eu sunt Eckermann și-mi spune fel de fel de lucruri”¹, sau: „din când în când închihuindu-și desigur, o postură Goethe-Eckermann, Blaga îmi face confidențe.” Urmare a acestei apropieri din perioada clujeană a anilor 50, între Ion Negoïtescu și Lucian Blaga se stabilesc reale afinități electivă. Într-una din zilele de toamnă ale anului 1950, în biroul lui Blaga de la Bibliotecă, se pune în discuție „noua dogmă română”. Autorul *Trilogiei cunoașterii*, cu relativismul și religiozitatea sa organică, deplânge că „s-a răpit prin dogmă un domeniu întreg, supus acum sterilității”.²

Sunt exprimate aici, în această amplă discuție, mai vechile poziții bliagene pe tema dogmei religioase. Lucian Blaga se contaminase, în perioada traducerii lui Faust, de un real liberalism – datorită, în mod cert, și cerchiștilor. De altfel, Henri Jacquier, în casa căruia se țineau întrunirile cercului literar, glosând retrospectiv despre întâlnirile lui Lucian Blaga cu cerchiștii, se întreabă dacă, în schimbul avantajelor pe care prezența sa luminoasă, le aducea, a tras și el unele foloase din contactul prelungit cu acești tineri de elită.” Răspunsul este afirmativ și vine dintr-o istorie întregă a conceptului paideic: „A trăi printre tineri

¹ I. Negoïtescu, *op. cit.*, p. 279.

² *Ibidem*, p. 225.

sporește fără îndoială tinerețea sufletului și aceasta este cu atât mai tonică cu cât acești tineri au o viață spirituală mai înaltă.”¹

Profesorul Blaga, care nu strălucea ca orator la catedră, avea însă darul de a urmări un gând în toată profunzimea sa și de a-l transmite și studenților. Cursurile erau citite egal, fără nici un exercițiu retoric: „Nu există un stil vorbit al lui Lucian Blaga, iar în lucrările sale nu deslușim nici o turnură de oralitate. Blaga vorbea așa cum scria, sau mai precis el nu conferenția, ci își citea – asemeni lui Kant – scrierile în fața auditoriului, căutând expresia cea mai sugestivă pentru gând.”² Sfiala față de cuvânt, „teama de lumea Logosului”, motiv ce apare obsedant în lirica sa, vine dintr-o credință exprimată și în aforisme, potrivit căreia „poetul nu este un mântuitor, cât un mântuitor al cuvintelor.” Dacă la cursurile profesorului se instala o anumită monotonie, seminariile erau deschideri spre un poli-perspectivism gnostic ce aproxima morfologia culturii universale de la blocul indic la fenomenul grec, până la morfostilistica secolului al XX-lea: O. Spengler, L. Frobenius, W. Worringer, Eugenio D`Ors etc.

Există în tot ce a făcut Blaga un „numinos” fără raportare dogmatică la concept. Acest „numinos” ar putea fi identificat cu ceea ce filosoful numea mister. Omul era situat „între mister și revelație”. Marele Anonim, prin cenzura transcendentă, postula existențele lumii ca niște „diferențiale divine, ceea ce ar personifica o degradare, o mutilare

¹ Henri Jacquier, *op. cit.*, p. 223.

² Ovidiu Cotruș, *Meditații critice*, ed. îngrijită și studiu introductiv de Ștefan Aug. Doinaș, Ed. Minerva, p. 509.

16..... Conferințele Bibliotecii ASTRA

a ontologicului în planul ființei situată în eternul orizont al misterului. Vestejind cunoașterea logică, paradisiacă, filosoful Lucian Blaga teoretizează cunoașterea luciferică-ecstatică, formulând misterul (care, în opera filozofică, este similar ideii lui Platon) în termenii unor antinomii transfigurate, fără a se ajunge la revelarea lui. Acest mod de a gândi filosofia îl transmitea și studenților săi. Unii, la seminarii, căutau, crezând că-i va face plăcere magistrului, să supraliciteze unele concepte filosofice, specifice gândirii sale, cum erau cele de „fenomen original”, „formă internă”, „năzuință formativă”. Profesorul, mâhnit, fără să-i jignească pe tineri, îi aducea la o mântuire mai riguroasă a acestor concepte și-i stimula să zăbovească smeriți în fața misterului care ține de „ordinea misterelor cosmogonice”.

Lucian Blaga va inocula tinerilor săi studenți o voluptate intelectuală a conceptului, un joc al spiritului și, mai ales, o disciplină lăuntrică a formării prin mari modele culturale. Toți cerchiștii afirmați în literatura contemporană i-au păstrat vie amintirea, rodind gândurile și îndemnurile sale în cărți proprii, dar și în hermeneutica textelor maestrului.

Lucian Blaga va colabora la *Revista Cercului Literar* cu aforismele publicate sub titlul *Discobolul*, iar cerchiștii vor fi găzduiți cu generozitate în *Saeculum*. Tânărul Ion Negoïtescu reacționează la atacurile pășunisto-ortodoxiste ce-l vizau pe filosoful Blaga. Rândurile studentului se constituie într-un portret-efigie, emblematic peste timp: „Ce revoltă zgomotoasă, câtă literatură doctă, desfășurată pe mapele oprobiului când filosoful s-a vrut al filosofiei, spulberând amăgirile celor

ce crezuseră că e dat profesorilor de teologie să cenzureze toată gândirea umană (...) Stranii turnuri a înălțat spre țăriile limpezimilor opera lui Lucian Blaga, într-adevăr purtătoare a unor peceti pe cât de autentice, pe atât de necunoscute contemporanilor, care aproape în totalitatea lor persistau la unele convenționale și înjositoare, la obiective infime și leșietic cotidiane.”¹

Maestrul adevărat se recomandă prin continuitatea *oficiului* său, afirmă Andrei Pleșu, referindu-se la Constantin Noica – „el te modelează și după moarte și, uneori, mai ales atunci”², Lucian Blaga a modelat și continuă să modeleze și astăzi, încât rezonanța elegiac-meditativă a versurilor: „Lângă Sibiu prin lunci / Numai stejarii vor mai fi și atunci”, capătă un înțeles nou, dincolo de literalitatea lor, eternizând un orizont în înaintările sale anabasice spre fenomenologia miracolului.

¹ I. Negoitescu, *Cronica teatrală*, în *Revista Cercului literar*, nr. 1, ianuarie 1945, p. 51.

² Andrei Pleșu, *Jurnalul de la Tescani*, Ed. Humanitas, Buc., 1993, p. 75.

REFUGIUL SIBIAN

Lucian Blaga avea față de Sibiu o percepție aparte. El, care se născuse în zăriștea cosmică a satului („Sat al meu ce porți în nume sunetele lacrimii”), intra totdeauna în burg ca „într-o poveste”, unde mitul și istoria se regăseau auroral. Mediul citadin, metropola, erau respinse ca vinovate de „boala veacului”, civilizația, care înstrăinează omul de rosturile Firii. Prin vechimea sa, burgul (Sibiu, Brașovul, Clujul) se identifica cu acea natură geologică primară, capabilă să întrețină misterul și runicul. Burgurile sunt un gen de „monade metafizice, lumi în lumi”. Ele (în speță Brașovul și Sibiul) au lăsat urme puternice în biografia spirituală a lui Blaga.

Într-o stranie simbioză, în spațiul nocturnului, unde totul e posibil, se întâlnesc duhurile pădurii (pădurea, munții fiind prin excelență toposuri ale lirismului blagian), cu misterioase sufluri medievale, textualizate într-o metaforă revelatorie: „Intrat-a noaptea-n burg fără vamă / Și-i dat să ningă iar sub ore sure/ Tânjesc pe streșinile catedralei/ Medievale duhuri de pădure” (*Anno Domini*).

Deseori, înspre seară, poetul adăsta în Piața Aurarilor, prins parcă de amintirile unui timp oprit în loc, timp simbolizat de ceasurile din turn, ducându-ne cu gândul la celebra pictură a lui Giorgio de Chirico: „Într-o piațetă veche mi-e popasul/ Adast să-mi umplu înc-odată ceasu”. Acest ceas de taină așteptat în amurgul ce-și revărsa lumina stinsă peste

portalurile și turlile bisericilor, îi dădea poetului fiorul vechimii. La pas egal, TAO, cum îl poreclise I. Negoîtescu, măsura veacurilor trecute ce se adunau în gravitatea tăcerii sale interogative „întru mister și revelație”. Tăcerile lui instituiau golul printre cuvinte pentru a le spori parcă sugestia poetică. Ca și Lao-Țe, Poetul căuta valorizarea cuvintelor prin tăcerea ce marca succesiunea lor: „ Poetul – spune Blaga într-un aforism – este nu atât un mânduitor, cât un mântuitor al cuvintelor.”

Dacă seara îl găsea pe poet în geometria goticului, puțin după-amiază peripatetiza cu câte un student în parcul Sub Arini, uneori în drum spre casă. În vecinătatea duhului pădurilor pășea recules, cu sfiala celui ce nu dorește să tulbure lucrarea germinativă a naturii, „mirabila sămânță”, poetul având un adevărat cult al muntelui – loc al originilor și mitului. Sibiul înconjurat de „corola de minuni” a munților îi va oferi rarul prilej de a fi în cetate, vegheat de aura legendară a zărilor fumurii, plutitoare peste crestele lor uriașe. Ovidiu Cotruș, într-o evocare (portret interior) și-l amintește pe Blaga „adus puțin de umeri și aplecat peste întrebările lumii”, străbătând ulițele Sibiului și potecile umbroase ale Dumbrăvii. Călca inițiat, pașii lui răspunzând în mit, în marea poveste. Deseori putea fi văzut în fața hotelului Bulevard, îndreptându-se cu tot corpul privirii spre vârfurile albastrii ale munților, simboluri ale perenității și spațiu al eresurilor: „Sub scut de stânci undeva /Un balaur cu ochii întorși spre steaua polară /Visează lapte albastru furat din stâni” (*În munți*).

După reîntoarcerea la Cluj, va reveni în Sibiu și mai cu seamă în împrejurimile sale, fiind găzduit de dr. Manta, la Gura Râului. Muntele,

pădurea, răsăriturile și amurgurile, nopțile cu lună la Bocca del Rio capătă o coloratură anamnesică, mult sporită de Eros: „Țara-ntre dealuri / satul sub lună / Bocca del Rio nu mă adună / (...) /din amintire / beau cu nesațiu. / Bocca del Rio / rană în spațiu” (*Bocca del Rio*). În 1957, împreună cu renumitul medic Leon Daniello, măsoară la pas înălțimile Păltinișului, adresându-se prietenului său: „Măi Leon, am impresia că deapăn jneapăn.” Lucian Blaga, oriunde a fost, a împrumutat locurilor ceva din percepția sa mitologică. Vizitând mănăstirea Sâmbăta, în compania fostului său coleg Nicolae Mladin, Lucian Blaga e profund impresionat de cuibul de liniște duhovnicească de la această ctitorie brâncovenească: „Am venit și am văzut în frumusețea locului frumusețea acestei așezări duhovnicești. Cu toate că plec, într-un fel rămân totuși aici,” scrie Blaga în Cartea de Aur a mănăstirii.

Pentru Blaga, locurile prin care a trecut au căpătat ceva din natura ființei sale de Poet, ce-a purces în lume „pe punți de baladă”, sporind misterul, nesfârșirea lumii, „cu-n cântec, cu-o taină”.

Cel ce-a făcut ca realul să devină mit și mitul să capete materialitatea realului va dăinui peste veacuri, încât, parafrazându-l, am putea rosti și noi: „Oameni grăbiți cu rugul vremilor pe umeri povară / Vor rosti psalmii veșnicei mării Treceți, la Curțile Dorului-Țară / Glasurile lor ridica-se-vor întru a lui pomenire mereu / a Poetului, contimporan cu fluturii, cu Dumnezeu.”

Lucian Blaga și Sibiul

Sibiul păstrează multe mărturii legate mai ales de biografia spirituală a poetului născut la Lancrăm acum o sută de ani. După debutul din 26 martie 1910, în *Tribuna* de la Arad, cu poezia *Pe țârm* (semnată L. B.), la 16 ani mai al aceluiași an revista *Luceafărul* din Sibiu îi răspunde la poșta redacției, reproșându-i versificația fără rimă – pusă pe seama tinereții. Octavian C. Tăslăoanu îl sfătuiește totuși să persevereze, întrucât, se pare, „ar avea ceva de spus”. Era în acea vreme elev al Liceului „Andrei Șaguna” din Brașov.

La terminarea studiilor liceale, pentru a scăpa de încorporare (începuse războiul), se va înscrie la Institutul Pedagogic-Teologic din Sibiu, aceasta fiind prima descindere în orașul gotico-baroc care i-a marcat într-un fel aparte destinul creator.

Ca student la teologie se va remarca prin preocupări filosofice, fructificate în Societatea de lectură Andrei Șaguna – unde va susține disertația *Câteva cuvinte despre Henri Bergson*, cu ecouri în presa locală a vremii. Va termina studiile teologice la Oradea, unde în 1917 se refugiase Institutul din Sibiu. Studiile teologice îi vor facilita inițierea în filosofie, inițiere adâncită la Viena, unde cultura catalitică germană va grăbi debutul editorial poetic și filosofic cu *Poemele luminii și Pietre pentru templul meu* – volume apărute la Sibiu, în aprilie și, respectiv, mai 1919.

Cetatea Sibiului, generoasă în interferența culturilor din Transilvania, are astfel privilegiul de a fi pornit întru spirit pe cel mai mare creator de cultură de după Eminescu. Tânărul Lucian Blaga este perceput ca „un suflet de proroc”, iar părintele prozator Ion Agârbiceanu îi adresează, cu prilejul debutului, urarea: „Dumnezeu să-ți dea mantia pe care o dorești. În primenirea de care neamul nostru are nevoie, un proroc ar fi neprețuit.”

La Sibiu vor apare și alte volume, încât, după Cluj, putem considera orașul alchimistului Wolf din *Tulburarea apelor*, drept cel mai important loc al împlinirii creatoare, la care se adaugă, desigur, maieutica socratică de la catedră. În 1933 apar la Sibiu *Cunoașterea luciferică* și volumul de poezii *La cumpăna apelor*.

Cele mai fecunde întâlniri cu Sibiul au loc, însă, în urma durerosului eveniment din istoria noastră mult încercată – cel la amputării Transilvaniei în 1940. Universitatea din Cluj, unde între timp Blaga devenise profesor, se refugiază la Sibiu. Aici, poetul filosof va oficia ca magistrul în cel mai liberal înțeles al termenului, fiind un adevărat *spiritus rector* – așa cum fusese în a doua jumătate a secolului al XIX-lea Titu Maiorescu. Activitatea la catedră va fi dublată de creația literară, filosofică, precum și de o susținută publicistică.

În ianuarie 1941 apare la Sibiu *Curțile dorului*, revistă studentească de literatură scoasă de Facultatea de Litere și Filosofie, având în primul număr ca articol-program poezia *La curțile dorului*, publicată fără semnătură, în sumar însă menționându-se: Lucian Blaga, *Cuvânt de început*. Revista aflată sub direcția lui Lucian Blaga are o

viață scurtă, în aprilie al aceluiași an încetându-și apariția. Poetul se implică tot acum și în activitatea ASTREI, deși avusese unele rezerve față de Asociațiune. Împreună cu alți intelectuali va semna apelul Secției *Prietenii Teatrului* a Departamentului ASTRA, invitând publicul la reprezentațiile teatrale ale acestei societăți. Poetul se lansează și în publicistică și, lucru rar la un spirit olimpien precum era autorul *Eonului dogmatic*, ni se dezvăluie ca un polemist redutabil – fără a atinge verva pamfletară a lui Arghezi. În *Țara*, care apărea la Sibiu, ca și în *Timpul* de la București, publică concomitent pamfletul *Hazul țărănesc al imperialului Dan Botta* – articol ce va deschide o dispută celebră în epocă. În aprilie 1941 seria nouă a revistei *Luceafărul* îl numără pe Lucian Blaga printre colaboratorii săi.

Ca profesor, reprezintă în noiembrie a aceluiași an Universitatea din Cluj, în refugiu la Sibiu, printr-o conferință, *Sufletul românesc*, ținută la Universitatea din Praga (după ce, cu o lună înainte, conferențiasse la Universitatea din Viena despre *Caracterul sofianic al culturii sud-est europene*). De Sibiu se leagă și unele satisfacții legate de receptarea teatrului său atât de nou în epocă. Teatrul Național din Cluj, aflat în refugiu la Timișoara, îi joacă piesa *Daria* în regia lui Ion Olteanu, spectacol primit cu mare căldură de localnici.

Tot în orașul ortodoxiei mesianice a marelui ierarh Andrei Șaguna îi apar, în 1942, opurile *Religie și spirit* și *Trilogia valorilor* – primite cu răceală ori chiar dezavuate de pe poziții dogmatice, de cercurile teologice locale (vezi Dumitru Stăniloae, *Poziția domnului Lucian Blaga față de creștinism și ortodoxie*, Sibiu, 1942). Acum se

produce și despărțirea sa de ASTRA, poetul fiind nemulțumit de reacția pasivă a acesteia față de atacurile venite din partea bisericii.

Un loc aparte în anii petrecuți la Sibiu îl ocupă relația cu cerchiștii, ca urmare a constituirii *Cercului literar*, cerc precedat de un cenaclu studentesc pe care Blaga îl conducea. În februarie 1943 apare sub conducerea profesorului-filosof revista *Saeculum*, precum și volumul de poezii *Nebănuitele trepte*, carte ce impune un lirism clasicizat în melosul „elegiei bizantine.”

Revenind la revista *Saeculum*, vom reține articolul program cu care se deschide primul număr. Eseul *Despre viitorul filosofiei românești* își păstrează și astăzi actualitatea, prin fervoarea discursului filosofic în care se cerea, imperios, o metafizică românească. Lucian Blaga pledează aici pentru o trezire filosofică, după un empirism ce a secătuit filosofia românească și chiar cea apuseană. Această trezire nu se putea întemeia decât pe o conștiință filosofică care urma să se cristalizeze într-o autentică metafizică ce va încorpora „apriorismul stilistic”, „fenomenele originare”, „înaintările în orizont”, toate în raza etnicului, care nu se ordonează în absolut doar în dimensiunea religioasă: „Nimenea nu prețuiește mai mult decât mine fervoarea religioasă, în orice formă s-ar manifesta, dar nu prea înțeleg care e prețioasa legătură necesară și exclusivă între ortodoxie și românitare.” Revista, prin colaborările de înaltă ținută, va oferi un nou model de a construi semioza metafizicii românești. *Saeculum*-ul rămâne, până astăzi, cea mai valoroasă revistă în care „frageda fire” a limbii române

se maturiza în noua retorică a scriiturii filosofice – într-o autentică sincronizare cu sistemele de gândire apusene.

O metafizică românească nu putea ieși decât din circumscrierea noastră ca topos intermediar și fertil – dacă nu cumva întru – cultura bizantină, orientală și mai organică, și cultura apuseană, mai pozitivistă. Românii, credea Lucian Blaga, ar putea revitaliza empirismul scientist al filosofiei apusene, cu ceea ce în ultima vreme Constantin Noica numea „întru natură”, „întru o limbă” și „întru o tradiție” (credință).

50 de ani de la apariția revistei *Saeculum*

Poetul și filosoful Lucian Blaga părăsea la sfârșitul lunii august 1940 Clujul și, după o scurtă găzduire oferită de T. Murășanu la Turda, se stabilea împreună cu Universitatea la Sibiu.

Anii de refugiu vor fi, însă, în ciuda vitregiei vremurilor, cei mai rodnici pentru creatorul afirmat deja ca o personalitate a culturii române. Aici îi apar începând cu ianuarie 1941 volumele: *La curțile dorului*, *Religie și spirit*, precum și *Opera dramatică* (în două volume), apreciată de presa vremii drept „piatră de hotar în literatura noastră”. Tot aici mai apar și *Știință și creație*, *Nebănuitele trepte*. La Sibiu, pe lângă activitatea didactică și literar-filosofică, Lucian Blaga se avântă și într-o susținută campanie eseistico-publicistică, colaborând la diverse periodice și ziare – *Luceafărul* (serie nouă), *Gândirea*, *Țara*, *Timpul*, *Tribuna Literară*, *Revista Cercului literar* etc.

În februarie 1943 filosoful editează la Sibiu revista *Saeculum*, publicație bilunară, axată pe cunoașterea lucrărilor de filosofie și încurajarea gândirii metafizice în cultura românească.

Revista îl are în primul an de apariție ca secretar de redacție pe Zevedei Barbu, afirmat mai târziu în mediile filosofice și universitare din Apus.

Deși într-o notă din primul număr, semnată L. B., se afirmă că revista pornește la drum fără un program, ea va pune accentul „pe

creație, pe contribuție personală, pe afirmarea unei generații nu numai între hotarele țării, ci și dincolo de ele.” Articolul program al revistei este eseul lui Blaga cu care se deschide publicația, intitulat *Despre viitorul filosofiei românești*. Autorul întreprindea, ca altă dată Maiorescu în plan literar o investigație de conținut asupra filosofiei românești și a direcțiilor de urmat, afirmând că tardiva trezire a gândirii noastre metafizice ține și de orientarea scientist-pozitivă a filosofiei apusene pe care românii au frecventat-o „cu o feroare cam infantilă”. Lucian Blaga ni se arată nu numai ca un analist al conceptelor din raza metafizicului, ci și ca un redevabil polemist, care răspunde atât celor ce-i atacau filosofia de pe poziția ortodoxiei (vezi Dumitru Stăniloae, *Poziția domnului Lucian Blaga față de creștinism și ortodoxie*, Sibiu, 1942), cât și celor de la Academie, care îi reproșau o nuanță iraționalistă a sistemului său filosofic.

La rubrica Note, Blaga *il execută* în rapeluri stilistice de mare vervă pamfletară pe C. Rădulescu Motru (*Automatul doctrinelor*, în nr. 5 al revistei), precum și pe M. Florian.

Polemicile lui Blaga cu *Gândirea*, la care fusese un fidel colaborator, vor viza refuzul său de a recunoaște ortodoxia drept singura doctrină filosofică posibilă în cultura românească. Blaga amendează concepția defetistă a lui Nichifor Crainic care pune la îndoială geniul metafizic al poporului nostru. Poetul și filosoful nu poate accepta aserțiunea gândiristă că tot ce nu e ortodox nu e românesc. „Nimenea – spunea el – nu prețuiește mai mult decât mine feroarea religioasă în orice formă s-ar manifesta, dar nu prea înțeleg care e pretinsa legătură

necesară și exclusivă între ortodoxie și românitare.” El nu neagă gândirea ortodoxă și rolul ei istoric, dar nu înțelege să se fetișizeze această doctrină. Blaga face chiar o incursiune în gândirea religioasă ortodoxă, începând cu Sfinții Părinți și până la gânditorii ruși din sec. XIX și XX care, sub sigla ortodoxiei, au dat unele comentarii mai personale, nuanțând concepte ca sofianicul, ori filosofând în temeiul libertății omului în actul creației ce-l apropie de grația divină.

În studiile *Getica* și *Încă o dată Getica* analizează religia geto-dacică din perspectivă stilistică. El polemizează cu istoricul Pârvan și cu teologul Coman care susțineau monoteismul religiei strămoșilor noștri.

Revista e preocupată prin directorul ei și prin majoritatea colaboratorilor, nume de prestigiu în elita intelectuală (T. Vianu, V. Iancu, C. Noica, W., Biemel, B. Munteanu, E. Papu, I. Negoitescu) de cultivarea filosofiei ca gen creator în metafizică de la care se legitimează orice mare cultură. Lucian Blaga constată că în topografia spirituală a Europei poporul nostru ocupă un loc intermediar între două culturi – cultura bizantină, deplin închegată, și cultura popoarelor occidentale. Gândirea metafizică românească va crește ca o sinteză originală între Orient și Occident prin dimensionarea ei în substraturile subconștientului ca matrice stilistică a oricărei culturi. Studiul metafizic al credinței și ereziilor bizantine și al gândirii filosofice apusene este dat de cele două „mari blocuri” de spiritualitate din care însetatul popor român se va învrednici să bea ca dintr-o apă vie. La acestea Blaga mai adaugă „blocul indic”, de care s-a apropiat Eminescu.

Desigur, analizele făcute asupra evoluției filosofiei românești merg în întâmpinarea sistemului său de gândire unic prin articularea conceptual-poetică. Blaga s-a vrut și a fost al filosofiei, „spulberând amăgirile celor ce crezuseră ce e dat profesorilor de teologie să cenzureze toată gândirea umană” (I. Negoitescu).

Polemizând, cum spunea mai sus, cu cei ce absolutizau Weltanschauung-ul în latura sa ortodoxistă geto-dacică, Blaga susține cu ardoare un mod de a fi al culturii române care să crească în sfera metafizicului. Ni se pare cu atât mai nefiresc (ca să nu zicem scandalos) ca în ziarul *Cuvântul*, continuatorul revistei U.A.S.C.R.-ului București, să citim „Marele scriitor Lucian Blaga a făcut parte dintr-un cuib legionar.”

Lucian Blaga a înălțat prin opera sa filosofică (revista *Saeculum* aparținând și ea acestei opere), într-un veac în care „periferia e peste tot și centru nicăieri” un sistem metafizic, sau, cum spune C. Noica, „a aruncat de la periferia Europei o uimitoare idee prin care negativul e convertit în pozitiv și îngrădirea omului în sursa ei de creație”. El ne-a obișnuit cu un limbaj necunoscut până atunci în „frageda fire” a limbii noastre filosofice.